

A HAZAI VÍZ- ÉS CSATORNAKÖZMŰ SZOLGÁLTATÓ SZERVEZETEK ÁTALAKULÁSA

Csapák Alex¹

A rendszerváltás óta eltelt másfél évtized alapvetően átszabta a magyar gazdaság arculatát, területi szerkezetét. Az átalakulás természetesen a kommunális infrastruktúra egyes elemeit üzemeltető szervezeteket – és ezen belül az ivóvíz és csatorna-üzemeltetőket – sem hagyta érintetlenül. Munkámban e „vizes” szolgáltató szervezetek átalakulását és - az átalakulás eredményeként kialakult - területi struktúráját igyekszem megvizsgálni.

Az elmúlt ötven évben az ország ivóvízellátó rendszerét és csatornahálózatát folyamatosan fejlesztették, bár ez utóbbi tekintetében a fejlesztés mérsékeltebb ütemű volt. Közismert, hogy ennek eredményeként az 1960-as évektől szélesre nyílt a közműöllés és, hogy 1998-ra az összes magyarországi településen elérhetővé vált a közműves ivóvízszolgáltatás. A víz- és a csatornaszolgáltatás kiépítése párhuzamosan zajlott a szolgáltatást biztosító szervezetek alapításával, fejlesztésével. A második világháborút megelőző, illetve az azt közvetlenül követő időkben a „vizes közművek” általában csak helyi szinten (településeken) épültek ki, ezért az ezeket működtető szervezetek is csupán helyi jellegűek voltak. A nagyobb területre kiterjedő szolgáltató szervezetek kiépítése az 1950-es években indult meg. Több térségi vállalatot hoztak létre (pl.: Békés Megyei Vízmű és Kútkarbantartó Vállalat), illetve helyi jellegű üzemeltető szervezeteket vontak össze (pl.: a győri és a mosonmagyaróvári szolgáltató egyesítése).

Egy 1961-ben kiadott OVF (Országos Vízügyi Főigazgatóság) rendelet nyomán gyorsult fel a helyi jellegű szolgáltatók összevonása. A nagy vízművállalatok létrehozását a hatékonyság növelésével, illetve a szakszerűség biztosításával indokolták. Hozzáfűzhetjük azonban azt is, hogy az összevonás uralkodó trend volt e korszakban szinte minden ágazatban. A nagy vízszolgáltató vállalatok rendszerének a kialakításakor a megyehatárokat tekintették választóvonalnak. Megyei szintű vállalatok jöttek létre, általában megyénként egy, de néha, ha a terület nagysága vagy tagoltsága indokolta kettő (pl.: Bács-Kiskun megye, Zala megye). Az újonnan kialakított szolgáltató szervezetek a megyei tanácsok „tulajdonába” kerültek és mint „Közüzemi Vállalatok” működtek. Sok nagyobb városban (fontosabb településen) viszont meghagyták a helyi szolgáltatót, így önálló víz- és csatornamű vállalata volt például: Budapestnek, Dunaújvárosnak, Miskolcnak, Szegednek, Debrecennek, Pécsnek.

A tanácsi vállalatok rendszerét 1971-től, úgynevezett regionális vízközmű vállalatokkal egészítették ki, ezekből ötöt hoztak létre. E regionális vállalatok közvetlenül állami (szakminisztériumi) tulajdonban voltak, fő feladatuk a víztermelés, vízelosztás és az öntözőművek üzemeltetése volt, de közreműködtek az ár- és belvízvédelemben is. A regionális vízmű vállalatok nem megyei szinten szerveződtek, hanem feladatkoncentráltan, a vízellátás szempontjából kritikusnak nevezhető térségekben hoztak létre ilyen szervezeteket. Az Észak-Magyarországi Regionális Vízmű Vállalat a borsodi iparvidéken, a Dunántúli Regionális Vízmű Vállalat a Balaton környékén, a Tiszamenti Regionális Vízmű Vállalat a Közép-Tisza vidéken, a Dunamenti Regionális Vízmű Vállalat a Dunakanyarban, az Észak-Dunántúli Regionális Vízmű Vállalat Komárom megyében kezdte meg működését.

Az 1970-es és 1980-as években – részben a további összevonások eredményeként – a vízművállalatok tevékenységi köre fürdőüzemeltetéssel és építőipari tevékenységgel bővült. A regionális vállalatok tovább „terjeszkedtek”. A Dunántúli Regionális Vízmű Vállalat – melyet a Balatoni Vízművekből hoztak létre – az 1970-es években Nyirád-Ajka, a Velencei-tó és Mohács-Pécs térségében vált üzemeltetővé, majd 1980-ban „bekebelezte” a Somogy Megyei Víz- és Csatornamű Vállalatot. A Tiszántúli Regionális Vízmű Vállalat 1980-ban a

¹ Doktorandusz, ELTE-TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, csalex@freemail.hu

nyíregyházi, 1986-ban az észak-szabolcsi rendszert szerezte meg. A további integráció iránti szakmai elkötelezettség töretlenül mutatkozott: „A regionális közműves vízellátás-szennyvízelvezetés fejlődésével a kissé távolabbi jövő minden bizonnyal az lesz, hogy ezek a tanácsi közüzemi vállalatok egy-egy nagyobb térségben közös ellátást nyújtó regionális vízügyi vállalatba olvadnak össze.” (Bényei, 1987., 284. p.)

A jövő azonban mást hozott. Az 1990/LXV. törvény (önkormányzati törvény) a települési önkormányzatok feladatává tette – többek között – a helyi vízügy műszaki és szolgáltató feladatainak az ellátását is. A feladat mellé a települések megkapták a korábban megyei tanácsok kezelésében lévő vízművállalatok vagyont (1991/XXXIII. törvény), és ennek nyomán e cégeknek egyik napról a másikra több tucat tulajdonosa lett. A folyamat nem került el teljesen az öt regionális vállalatot sem, bár ezek továbbra is állami tulajdonban maradtak. A regionális vízművállalatok esetében ugyanis az úgynevezett „leválasztható” részeket kellett átadni a települési önkormányzatoknak, e leválasztható részek alatt azokat a műszaki elemeket kell értenünk, melyek függetlenedése nem rontja az egész rendszer üzemképességét. E regionális cégek azonban továbbra is bizonyos fokú kulcsszerepben maradhattak annak okán, hogy „stratégiai fontosságú területeken” működnek, víztermelésük egy részével kiszolgálják környezetük egyéb ivóvízszolgáltató szervezeteit is, öntöző és szennyvíztisztító rendszereket üzemeltetnek. Sőt az is előfordul, hogy e regionális cégek tulajdoni résszel rendelkeznek önkormányzati vízművállalatokban (Nyugat-Nógrádi Vízmű Kft.).

Az önkormányzatok tulajdonába került egykori tanácsi vállalatok gazdasági érdekből kifolyólag (vízdíj) és különböző ellentétek miatt, már az 1990-es évek elején elkezdtek széthullani. Üzemmérnökségekből, üzemigazgatóságokból alakultak új szolgáltatók. Az aprózódás folyamata az üzemeltetők gazdasági társaságokká való átalakulásával (az 1992/LV. törvény értelmében 1996 végéig kötelező volt átalakulni) tovább fokozódott. Az 1990-ben meglévő 28 tanácsi és 5 regionális vállalat helyén, 1992 végén már 50, 1995-ben pedig már 230 céget találhatott a szemlélődő. Néhány száz lelkes kis falvak is önálló víz- és csatornatársaságokat alapítottak. Eme cégecskék anyagi háttere és eszközállománya azonban gyakran alkalmatlan a vízellátás és a szennyvízkezelés minőségi feltételeinek a biztosítására, illetve a műszaki fejlesztések megvalósítására. Egyes megyékben teljesen szétesett a tanácsi vállalat utódszervezete (Pest megye, Tolna megye), másutt viszonylag nagy egységek maradtak egybe (Vas megye, Zala megye, Veszprém megye). Esetenként a szétesett vállalat utódai között kialakult valamilyen szintű együttműködés, példa erre a Tolna megyei Víz-Csatornamű Társaságok Üzemeltetési Egyesülete, máskor viszont az új szolgáltatókból újabb egységek szakadtak ki (pl.: az Érd és Térsége Vízközmű Kft.-ből a Nagykovácsi Vízközmű Kft.).

A volt regionális vállalatokat különbözőképpen sújtotta az egyes leválasztható üzemegységek elszakadása. A Tiszamenti Regionális Vízmű Vállalat utódát például érzékenyen érintette a nyíregyházi rendszer különválása, az Észak-Dunántúli Regionális Vízmű Vállalat, és főleg a Dunántúli Regionális Vízmű Vállalat utóda viszont sokat megtartott pozícióiból. Persze a leválasztás nem jelentett okvetlenül önállósulást, hiszen igen gyakran a települési önkormányzatoknak átadott közművek további (koncessziós) üzemeltetője a regionális vállalat utóda maradt.

A tulajdonosi szerkezet átalakulása nem csak a települések tulajdonszerzését, üzemeltetővé válását jelentette. Külső gazdasági társaságok, és magánszemélyek is birtokosaivá válhattak a közművagyon üzemeltető szervezeteknek. Természetesen a nyugati befektetők is megjelentek a piacon. A Szegedi Vízmű Rt. 49%-os tulajdoni hányadát a Veolia Water (Compagnie Générale des Eaux) vásárolta meg. A Suez Environnement (Lyonnaise des Eaux) a kaposvári szolgáltatóból és a Pécsi Vízmű Rt.-ből (48,05%) szerzett részesedést. A Fővárosi Vízművek Rt. részvényeinek 25%+1 részarányát a Suez Environnement és a RWE Aqua GmbH vásárolta meg, a Fővárosi Csatornázási Művek Rt.-be pedig a Veolia Water ruházott be. A hazai közműpiacon előszeretettel befektető E.ON csoport egyik vállalata, a

Gelsenwasser A.G. 2001-ben vette meg a Borsodvíz Rt. 49%-át, és lépett ezáltal porondra a hazai vízközmű és csatornaszolgáltatás terén is.

Az ivóvízellátó és csatornaszolgáltató szervezetek térbeli struktúrája – az Országos Vízügyi Főigazgatóság információi, illetve a KSH 2002-re vonatkozó településsoros adatai alapján – a következőképpen vázolható fel.

Az 1980-as évek könnyen áttekinthető, egyszerű területi szerkezete a már vázolt folyamatok nyomán drasztikusan átalakult. Az 1990-ben működő 28+5 vízügyi vállalattal szemben, jelenleg - a 2002. év adatai szerint - már 367 szervezet (Rt., Kft., önkormányzat) foglalkozik Magyarországon ivóvíz, illetve csatornaközmű szolgáltatással. A települések ivóvízzel való ellátottsága már elérte a 100%-ot (a közüzemi vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya 92.2%), a közüzemi csatornahálózattal bíró települések száma azonban csak 1145.

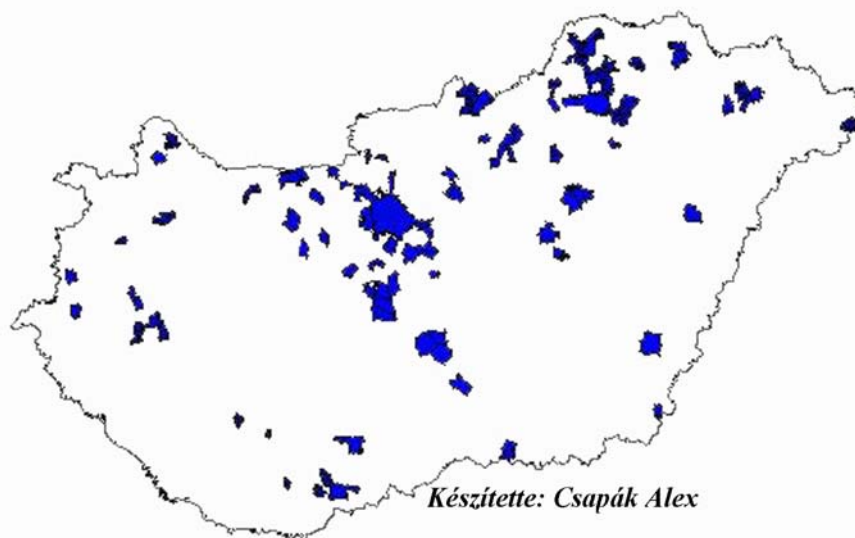
Általában jellemző az, hogy a szolgáltató szervezetek mind az ivóvíz, mind pedig a szennyvíz ágazattal egyaránt foglalkoznak, de mintegy 129 szervezet csupán az ivóvíz-szolgáltatásban érdekelt. Csak ivóvízellátással foglalkozik pl.: az Aquaplus Kft. (20 településen), a Fővárosi Vízművek Rt. (7 településen), vagy a Mo-Pa Hidro Kft. (2 településen). A kis szolgáltatók esetében néha arról van szó, hogy azért nem foglalkoznak szennyvízkezeléssel is, mert a szennyvízelvezető hálózat még nem épült ki az adott körzetben. Viszonylag sok – 48 darab – olyan céggel is találkozhatunk, melyek tevékenységi köre csupán a szennyvízre terjed ki, pl.: OMS-Hungária Kft. (13 településen), Bódva Közmű Kft. (9 településen), Forró és Környéke Szolgáltató (6 településen).

Az, hogy vannak csak szennyvíz profilú cégek, utal arra, hogy egyes településeken más cég a vízszolgáltató, és más a szennyvizet elvezető. A mindkét vizes közművel egyaránt ellátott hazai települések közel 16%-án (182 településen) más-más végzi el a két feladatot. (1. térkép) Itt azonban nem csak a már említett „egyprofilú” cégekre kell gondolnunk, sok – amúgy vízellátással és csatorna üzemeltetéssel egyaránt foglalkozó - szervezet, egyes településeken csak az egyik ágazatban végez szolgáltatást. Említhetjük példaként, Rábasebes, Rábaszentandrás, Sobor, Szany és Vág településeket, ahol az ivóvizet a Sopron és Környéke VCs Rt. biztosítja, a szennyvizet a „Pannon-Víz VCs Rt. vezeti el. Hasonló a helyzet mintegy 20 településen az Aggteleki-karszt és a Borsodi-dombság vidékén, itt az Észak-Magyarországi Regionális Vízmű Rt. az ivóvízszolgáltató, és a Barcika Vízmű Kft. a szennyvízelvezető.

Néhány hazai településen több ivóvíz, illetve csatornaszolgáltató cég is jelen van. A vízszolgáltatás tekintetében 17 településen, a szennyvízelvezetés viszonylatában viszont csak 2 településen találkozhatunk ezzel. Az esetek többségében az ilyen jellegű megosztottság háttérben az áll, hogy a település külterületi részét (üdülő, gyártelep) más szolgáltató látja el, mint a település magját. Például a szigetszentmiklósi vízrendszert az Észak-Csepel-Szigeti VCs Kft. üzemelteti, de a Szigetszentmiklóshoz tartozó Lakihegy elosztóhálózata a Fővárosi Vízművek Rt. kezelésében van. Ugyanígy a helyzet Mártélyon, ahol a község vízműrendszerén a Mártélyi Vízmű Kft., az üdülőterületen viszont a Zsigmondy Béla Vízközmű Üzemeltető szolgáltató. Miskolcon három cég is jelen van, de ezek közül csak a MIVÍZ Miskolci Vízmű Rt.-nak van jelentősebb szerepe. A szennyvízelvezetés tekintetében települési megosztottságot csak Miskolcon és Mónosbélien találhatunk.

Felvetődik a kérdés, miként osztályozhatjuk ezt a 367 szolgáltató szervezetet. Rengeteg szempontot lehetne figyelembe venni, az ellátott lakosság számától kezdve, egészen a szennyvíztisztítás mértékéig. Hagyományosan azt veszik az osztályozás alapjául, hogy hány településen szolgáltató az adott szervezet (lásd pl.: Varga Miklós-Horváth Lászlóné, 2002.). Ennek háttérben az áll, hogy az üzemeltető kilétével kapcsolatos döntéseket az önkormányzatok települési szinten hozzák meg. E szerint beszélhetünk települési szintű szolgáltatókról (1 településen), kis szolgáltatókról (2-10 településen), közepes méretű szolgáltatókról (11-50 településen) és nagy szolgáltatókról (50 település felett). Az egyes kategóriába tartozó cégek száma az ellátott terület nagyságának növekedésével párhuzamosan csökken. (1. táblázat)

1. térkép: Magyarország azon települései, ahol nem azonos a vízközművet és a csatornaközművet üzemeltető szervezet (2002.)

1. táblázat: Az egyes kategóriákba tartozó szervezetek száma 2002-ben

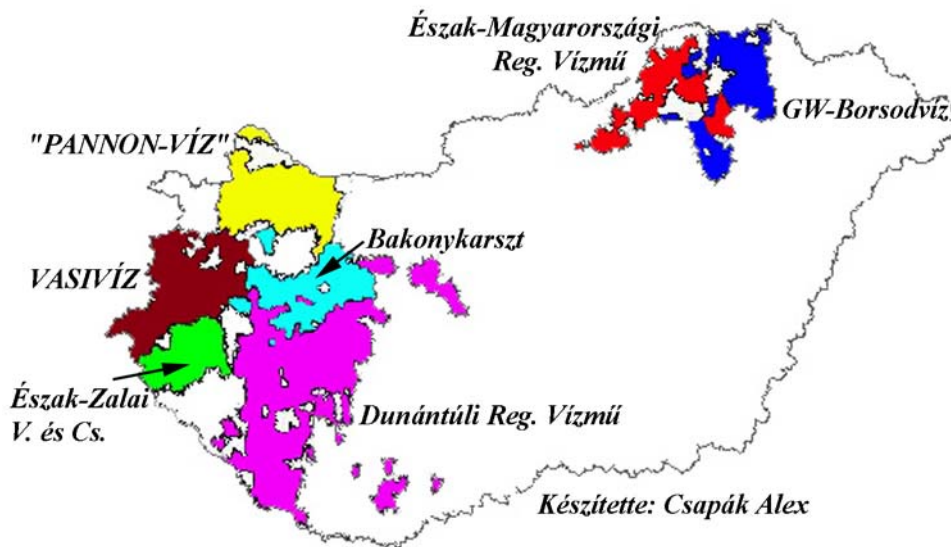
	Vízellátó cégek száma (db)	Csatornaközmű szolg. cégek száma (db)
Települési szolgáltató	173	137
Kis szolgáltató	93	83
Közepes szolgáltató	38	20
Nagy szolgáltató	16	2

A vízszolgáltatás terén érdemes beiktatni még egy kategóriát, a 100 településnél is több helyen szolgáltató cégekét, ilyen mindössze hét darab van Magyarországon. (2. térkép) Ezek az „óriás szolgáltatók” egy része (Dunántúli Regionális Vízmű Rt., Észak-Magyarországi Regionális Vízmű Rt.) a volt regionális vállalatok utóda, a többi a leginkább épségben maradt néhány megyei vállalat „leszármazottja”. Az 1. táblázatban látható, hogy a csatornaközmű szolgáltatásnak is van két nagy cége, e két szervezet a vízszolgáltatás tekintetében is az élbolyban lévő „Pannon-Víz VCs Rt. és a Dunántúli Regionális Vízmű Rt.

A nagy üzemeltetők esetében – és itt figyelembe vehetjük akár a 16 darab, ötven településnél is többen szolgáltató céget – észre kell vennünk azt, hogy jobbára a kisebb településekkel jellemezhető térségekben helyezkednek el (a Dunántúlon, illetve az Északi-középhegységben), ez alól csak a Hajdú-Bihari Önkormányzati Vízmű Rt. és a Békés Megyei Vízművek Vállalat képez kivételt. (2. táblázat) Egyéb viszonylag kis településekkel jellemezhető térségekben (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Nógrád megye keleti része, Tolna megye) a közepes kategóriába (11-50 település) tartozó cégeket találhatjuk meg.

Az Alföld az ország azon területe, ahol a leginkább jellemző a kis, illetve a települési szintű szolgáltatók jelenléte. (3. térkép) Ez egyrészt adódik abból, hogy e térségben a megyei szolgáltató vállalatok egy része teljesen széthullott, másrészt – és szerintem ez a fontosabb ok – abból, hogy a hazai viszonylatban nagy népességű alföldi települések (melyeknek általában van saját vízbázisuk is) egyedül, vagy néhányan társulva képesek „eltartani” egy üzemeltető szervezetet. Magyarázatot ad e megállapítás arra is, hogy a korábbi vállalatok miért maradtak a kisebb településekkel jellemezhető térségekben inkább egybe. A településméret és a cégkategória közötti összefüggést jól szemlélteti, az egyes kategóriákba tartozó vállalatok által ellátott települések átlagos népességszámában mutatkozó különbség. (3. táblázat)

2. térkép: A hét „legnagyobb” hazai víz- és csatornaközmű szolgáltató cég (2002.)

2. táblázat: A „nagy” vízközműszolgáltatók

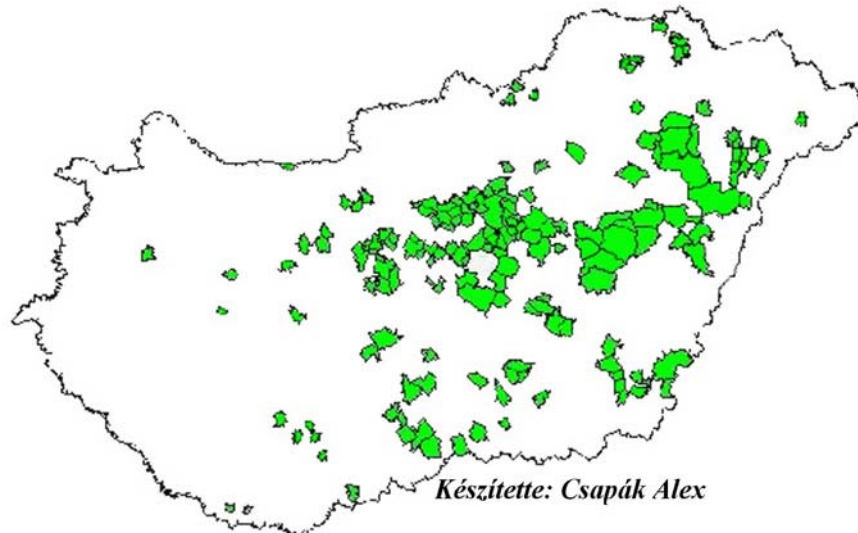
Szolgáltató neve
Dunántúli Regionális Vízmű Rt.
VASIVÍZ Vas Megyei VCs Rt.
"PANNON-VÍZ" VCs Rt.
Észak-Zalai Víz- és Csatornamű V.
Bakonykarszt VCS Rt.
GW-Borsodvíz Kft.
Észak-Magyarországi R. Vízmű Rt.
Sziget-Víz Kft.
Heves Megyei Vízmű Rt.
Dél-Zalai VCS és Fürdő Vállalat
Dunamenti Regionális Vízmű Rt.
Fejérvíz Rt.
Északdunántúli Vízmű Rt.
Hajdú-Bihari Önk. Vízmű Rt.
Nyugat-Nógrád Vízmű Kft.
Békés Megyei Vízművek Vállalat

Természetesen az átlagos értékek ez esetben is elrejtik a szélsőségeket. Van néhány egészen kis népességű település, mely saját vízközmű üzemeltetővel rendelkezik, pl.: Regéc (109 fő), Feked (214 fő), és persze van olyan nagyvárosunk is, amelyekben egy, sok településen jelenlévő térségi üzemeltető végzi a szolgáltatást, pl.: Győrben (128000 fő) a „Pannon-Víz” VCs Rt.

A településmérettel való összefüggés megállapítása után nyilvánvaló, hogy a víztermelésre, vagy az ellátott lakosságra vonatkozó adatok tekintetében nem okvetlenül a 16 nagy szolgáltató áll az élen. Szinte minden mennyiségi mutató esetében a két budapesti szolgáltató vezet, és csak az ivóvízvezeték hálózat hossza tekintetében tudja megelőzni a fővárosi üzemeltetőt a Dunántúli Regionális Vízmű Rt. (310 település ellátója). A mennyiségi adatokat vizsgálva a többi nagyvároshoz kötődő üzemeltető is gyakran előzi meg az ellátott települések száma alapján az élbolyba sorolt 16 vállalat némelyikét. Az üzemeltetési területen szolgáltatott ivóvíz mennyisége alapján pl.: a Debreceni Vízmű Rt. a 7., a Szegedi Vízmű Rt. a 12., a MIVÍZ Miskolci Vízmű Rt. a 15., a Pécsi Vízmű Rt. a 16., ezzel szemben az 53 településen szolgáltató Nyugat-Nógrádi Vízmű Kft. csupán a 38. helyet foglalja el az ország szolgáltatóinak sorában. A külföldi befektetők valószínűleg azért érdeklődtek kiemelten a

nagyobb városok víz és csatornaszolgáltatói iránt, mert – mint láthattuk – gyakran nagyobb volumenű (és területileg koncentrált) termelő és értékesítő tevékenységet folytatnak e cégek, mint a falusi térségeket ellátó „nagy” szolgáltatók.

3. térkép: *Települési szintű vízközműszolgáltatók Magyarországon (2002.)*

3. táblázat: *Az átlagos településméret (népesség) az egyes cégkategóriákban (a budapesti szolgáltatók nélkül)*

	Átlagos településméret (fő)
Települési szolgáltató	6801
Kis szolgáltató	4786
Közepes szolgáltató	2444
Nagy szolgáltató	1986

Összegezve megállapíthatjuk azt, hogy a hazai víz- és csatornaközmű szolgáltatás üzemeltető szervezetei rendkívüli mértékben szétaprózódtak az elmúlt, közel másfél évtized folyamán. A szétaprózódás eltérő mértékű volt az ország különböző területein, általában elmondható az, hogy a Dunántúlt és Észak-Magyarországot kevésbé sújtotta a dezintegráció, az Alföldet pedig erősebben érintette e folyamat. A területi szerkezet jövőbeli alakulásáról kockázatos jóslatokba bocsátkozni, mert van példa a különböző szolgáltatók közötti együttműködésre, és a további aprózódásra egyaránt.

IRODALOM:

Bényei, Z. (1987) A vízügyi igazgatás – VGI Budapest pp.200-248.

Varga M. – Horváth L. (2002) A magyarországi vízközmű-szolgáltatás az európai uniós csatlakozás előtt – Vízmű Panoráma 2002/1. különszám. pp.7-13.